

IRKIW SHARASÍ SIPATÍNDÁ QAMAQQA ALÍW TÁRTIBI

Shíníbaeva Umida Alievna

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Yuridika fakulteti 4-kurs studenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11203285>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 05-May 2024 yil
Ma'qullandi: 10- May 2024 yil
Nashr qilindi: 16- May 2024 yil

KEYWORDS

irkiw sharası, qamaqqa alıw, huqıq hám erkinliklerdiń qorǵalıwı, apellaciya, ayıplanıwshı, gúmanlanıwshı, sud májlisi, girew, iltimasnama, uslap turıw múddeti, sud uyǵarıwı.

ABSTRACT

Bul maqalada jinayat processinde qamaqqa alıw tárizindegi irkiw sharasınıń qollanıw tártibi kórsetilgen hám onıń nızamlı tiykarları haqqında sóz etilgen. Irkiw sharalarınıń orınlanıwında Konstituciya normalarınıń ústinligi keltirip ótilgen. Sonday-aq irkiw sharasınıń bul túrine tiyisli islerdiń kórip shıǵılıw tártibi, qatnasıwshılardıń sud májlisine keliwiniń istiń kórip shıǵılıwına tásiiri, is boyınsha qabıllanǵan uyǵarıwdıń orınlanıwı hám onıń ústinen shaǵım etiw yamasa protest keltiriwdiń huqıqiy aqibetleri analizlengen.

Mámleketimizdiń bas Nızamı – Ózbekstan Respublikası Konstituciyasınıń 27-statyasına muwapıq, hárkim erkinlik hám jeke qolqatılmaslıq huqıqına iye. Heshkim nızamǵa tiykarlanbaǵan halda qamaqqa alınıwı, uslap turılıwı, qamaqta saqlanıwı yamasa onıń erkinligi basqasha tárizde shekleniwı múmkin emes. Sonday-aq, qamaqqa alıwǵa hám qamaqta saqlawǵa tek sudtıń qararına kóre jol qoyılıwı belgilep berilgen. Házirgi kúnde shaxs sudtıń qararısız qırq segiz saattan artıq múddetke uslap turılıwı múmkin emes. Shaxstı uslaw waqtında oǵan túsiniqli tilde onıń huqıqları hám uslap turıwdıń tiykarları kórsetiliwi shárt.

Sonı atap ótiw kerek, Ózbekstanda sud-huqıq sistemasında insan huqıq hám erkinlikleriniń kepilleniwi – bunday qolqatılmaslıqtıń Konstituciyalıq dárejede belgilep qoyılıwı arqalı óz tastıyǵın tapqan. Sol menen birge, jinayat isin júritiw ushın juwapker bolǵan barlıq mámleketlik orınlar hám lawazımlı shaxslar jinayat processinde qatnasıp atırǵan puqaralardıń huqıq hám erkinliklerin qorǵawı shárt ekenligi Jinayat processual kodeksiniń 18-statyasında bekkemlengen.

Irkiw sharası – bul jinayat islewde ayıplanıp atırǵan shaxsqqa qarata qollanılatuǵın processual májbúrlew sharası bolıp, tómendegi maqsetlerde qollanıladı:

- ayıplanıwshı yamasa sudlanıwshınıń sorastırıwdan, dáslepki tergewden hám sudtan moyın tawlawınıń aldın alıw;
- olardıń endigi jaǵında jinayiy iskerliginiń aldın alıw;
- is boyınsha haqıyqattı anıqlawǵa kesent etetuǵın is-háreketlerge jol qoymaw;
- húkimniń orınlanıwın támiyinlew

Solardıń qatarında qamaqqa alıw da irkiw sharasınıń bir túri bolıp, Jınayat kodeksinde, úsh jldan artıq múddetke erkinlikten ayırıw tárizindegi jaza názerde tutılǵan qastan islengen jınayatlardıǵa tiyisli hám abaysızlıq aqıbetinde islenip jınayat islenip, bunıń ushın Jınayat kodeksinde bes jldan artıq múddetke erkinlikten ayırıw tárizindegi jaza názerde tutılǵan jınayatlardıǵa tiyisli isler boyınsha qollanıladı.

Irkiw sharası sıpatında qamaqqa alıw úsh jldan artıq bolmaǵan múddetke erkinlikten ayırıw tárizindegi jaza názerde tutılǵan qastan islengen jınayatlardıǵa tiyisli, sonday-aq abaysızlıq aqıbetinde islenip, bunıń ushın bes jldan artıq bolmaǵan múddetke erkinlikten ayırıw tárizindegi jaza názerde tutılǵan jınayatlardıǵa tiyisli isler boyınsha da qollanılıwı múmkin. Biraq bunıń ushın tómendegi tiykarlardan biri bar bolıwı kerek:

- ayıplanıwshı, sudlanıwshı tergew hám sudtan jasırınǵanında;
- uslap turılǵan gúmanlanıwshınıń shaxsı anıqlanbaǵanında;
- aldın qollanıǵan irkiw sharası ayıplanıwshı, sudlanıwshı tárepinen buzılǵanında;
- uslap turılǵan gúmanlanıwshı yamasa ayıplanıwshı, sudlanıwshı Ózbekstan Respublikasında turaqlı jasaw ornına iye bolmaǵanında;
- jınayat erkinlikten ayırıw tárizindegi jazanı ótew waqtında islengeninde.

Ámeldegi Jınayat processual nızamshılıǵına muwapıq, qamaqqa alıw tárizindegi irkiw sharası tek uslap turılǵan gúmanlanıwshıǵa yamasa ayıplanıwshı tárizinde iste qatnasıwǵa tartılǵan shaxsqa qarata qollanılıwı múmkin.

Nızamda názerde tutılǵan jaǵdaylar bar bolǵanında hám sorastırıw yamasa dáslepki tergew dawamında qamaqqa alıw tárizindegi iqtıyat sharası qollanıǵanda prokuror, sonıń menen birge prokurordıń razılıǵı menen tergewshı yamasa sorastırıwshı qamaqqa alıw yáki úy qamaǵı tárizindegi irkiw sharasın qollaw boyınsha iltimasnama qozǵatıw haqqında qarar shıǵaradı. Bul qararda uslap turılǵan gúmanlanıwshı yamasa ayıplanıwshını qamaqqa alıw zárúrligin keltirip shıǵarǵan tiykarlar bayan etiledi.

Prokuror onıń tiykarlanǵanlıǵın tekserip, razı bolǵan táǵdirde, iltimasnama qozǵatıw haqqında qarar hám zárúr materiallardı sudqa jibeeredi.

Iltimasnama jınayat islengen yamasa sorastırıw, dáslepki tergew júritilip atırǵan orındaǵı jınayat isleri boyınsha rayon (qala) sudınıń, aymaqlıq áskeriy sudınıń sudyası tárepinen kórip shıǵıladı. Bul sudlardıń sudyası bolmaǵanında, sonday-aq qamaqqa alıw tárizindegi irkiw sharasın qollaw haqqında materialdı kórip shıǵıwda onıń qatnasıwın biykarlawshı jaǵdaylar bar bolǵan halatlarda, Qaraqalpaqstan Respublikası sudı, wálayat, Tashkent qala sudı, Ózbekstan Respublikası Áskeriy sudı baslıǵınıń kórsetpesine kóre basqa tiyisli sudyası tárepinen jeke tártipte kóriledi.

Iltimasnama jabıq sud májlisinde, materiallar kelip túsken waqıttan baslap segiz saat ishinde, lekin uslap turıwdıń eń kóp múddetinen keshiktirmey kórip shıǵıladı. Sud májlisinde prokuror, qorǵawshı, uslap turılǵan gúmanlanıwshı hám ayıplanıwshı qatnasadı. Uslap turılǵan gúmanlanıwshı, ayıplanıwshı sud májlisine alıp kelinedi hám onıń nızamlı wákili, sonday-aq sorastırıwshı, tergewshı qatnasıwǵa haqlı.

Sud májlisiniń ornı, sánesi hám waqtı haqqında lazım dárejede xabardar qılınǵan shaxslardıń arasında qorǵawshınıń kelmewi qamaqqa alıw yamasa úy qamaǵı tárizindegi irkiw sharasınıń qollanılıwı haqqındaǵı iltimasnamanı kórip shıǵıw ushın tosınlıq qılıwı múmkin. Izlew daǵazalanǵan ayıplanıwshıǵa qarata qamaqqa alıw tárizindegi irkiw sharasın qollaw haqqındaǵı iltimasnama ayıplanıwshı qatnaspasa da kórip shıǵıladı.

Usı iske tiyisli sud májlisiniń alıp barılıw tártibi tómendegi tártipte ámelge asırıladı:

1. iltimasnamanı kórip shıǵıw ushın prokuror sóylewi menen baslanadı, ol usı irkiw sharasın qollaw zárúrligin tiykarlap beredi.
2. gúmanlanıwshı yamasa ayıplanıwshı, qorǵawshı, sudqa kelgen basqa shaxslar esitiledi, usınılǵan materiallar tekseriledi.
3. sudya uyǵarıw shıǵarıw ushın óz aldına xanaǵa kiredi.

Keyin sudya tómendegi mazmundaǵı uyǵarıwlardan birin shıǵaradı:

- Qamaqqa alıw yaqı úy qamaǵı tárizindegi irkiw sharasın qollaw haqqında;
- Qamaqqa alıw tárizindegi irkiw sharasın qollawdı biykarlaw hám úy qamaǵı yamasa girew tárizindegi irkiw sharasın qollaw haqqında;
- Uslap turıw múddetin qırıq segiz saattan kóp bolmaǵan múddetke sozıw haqqında (tárepler qamaqqa alıw tárizindegi irkiw sharasın qolalwdıń tiykarlanǵanlıǵı yamasa tiykarlanbaǵanlıǵına tiyisli qosımsha dáliller usınıwı ushın).

Qamaqqa alıw tárizindegi irkiw sharasın qollaw biykarlanǵan hám girew tárizindegi irkiw sharası qollanılǵanında, gúmanlanıwshını yamasa ayıplanıwshını uslap turıw múddeti girew kiritiw imkaniyatın beriw ushın sud tárepinen kóbi menen qırıq segiz saatqa shekemgi múddetke soziladı. Eger kórsetilgen múddette girew kiritilmegen jaǵdayda qamaqqa alıw tárizindegi irkiw sharasın qollaw haqqındaǵı iltimasnama qanaatlandırılǵan esaplanadı.

Qamaqqa alıw tárizindegi irkiw sharasın qolalw haqqındaǵı yaqı onı qollawdı biykarlaw haqqındaǵı uyǵarıw sudya tárepinen oqıp esittirilgennen soń kúshke kiredi hám dárhal orınlanıwı tiyis. Sudyanıń uyǵarıwı ushın prokurorǵa, maǵlıwmat ushın bolsa gúmanlanıwshıǵa, ayıplanıwshıǵa jiberiledi.

Sudtıń uyǵarıwı ústinen usı uyǵarıw shıǵarılǵanınan keyin jetpis eki saat ishinde apellaciya tártibinde shaǵım beriliwi, protest keltiriliwi múmkin. Shaǵım, protest uyǵarıw shıǵarǵan sud arqalı beriledi hám sud onı jigirma tórt saat ishinde materiallar menen birgelikte apellaciya instanciyası sudına jiberiwı shárt. Apellaciya instanciyası sudı bul materiallardı olar shaǵım yaqı protest kelip túsken waqıttan baslap jetpis eki saattan keshiktirmey kórip shıǵıwı kerek boladı. Biraq shaǵım yaqı protest beriliwi irkiw sharasın qollaw haqqındaǵı másele boyınsha qarar orınlanıwın toqtatıp qoymaydı.

Ózbekstan Respublikası Jınayat processual kodeksi 243-statyasınıń on úshinshi bólimine muwapıq, apellaciya instanciyası sudı apellaciya shaǵımın, protestti kórip shıǵıp, óz uyǵarıwı menen:

1) sudyanıń uyǵarıwın ózgerissiz, shaǵımdı yaqı protestti bolsa qanaatlandırmastan qaldırıwǵa;

2) sudyanıń uyǵarıwın biykarlaw hám gúmanlanıwshı yaqı ayıplanıwshını qamaqtan, úy qamaǵınan azat etiw yamasa oǵan qarata qamaqqa alıw yamasa úy qamaǵı tárizindegi irkiw sharasın qollawǵa haqlı.

Bul tárizdegi irkiw sharasın qollaw biykarlanǵan jaǵdayda, áyne sol gúmanlanıwshıǵa, ayıplanıwshıǵa qarata usı másele boyınsha tákrar sudqa múráját etiwge qamaqqa alıw yamasa úy qamaǵın qollaw zárúrligi payda bolǵan jaǵdayda ǵana jol qoyıladı.

Juwmaqlaw: Qamaqqa alıw tárizindegi irkiw sharasınıń “tiykarlandırılǵanlıǵı” sonshellı keń túsiniq bolıp, bunda shaxstıń Ózbekstan Respublikasınıń puqarası ekenliginen baslap, ayıplanıwshınıń turar jayında júzege kelgen júdá kóp hám hár qıylı jaǵdaylar shekem esapqa alınadı.

Sud tárepinen shaxstı nızamsız qamaqqa alıńanlıǵı boyınsha qılǵan shaǵımı “nızamlılıq” principi kóz-qarasınan kórip shıǵılıwı hám tek nızamda kórsetilgen qaǵıydalarǵa tiykarlanǵan bolıwı kerek. Yaǵnıy, eger qamaqqa alıw tárizindegi irkiw sharasın qollaw haqqında iltimasnama jinayat processual nızamshılıǵı talaplarına muwapıq kelse ǵana qanaatlandırılıwı lazım.

Sonday-aq, bul processte Ózbekstan Respublikası Konstituciyasında “Heshkim qıyınaqqa salınıwı, shaxsqa qarata zorlıqqa, ayawsız, insaniyılıqqa jat bolǵan hám insan qádir-qımbatın kemsitiwshi múnásibet kórsetiliwi múmkin emes” degen normaǵa turaqlı ráwishte ámelde boysınılıwı kerek dep esaplaymız. Sebebi kim bolıwına qaramastan ar-namısı hám qádir-qımbatına húrmet penen qatnasıqta bolıw demokratiyanıń zárúrli shártlerinen bolıp tabıladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Ózbekstan Respublikası Konstituciyası, Tashkent – 2023 jıl.
2. Ózbekstan Respublikası Jinayat processual Kodeksi.
3. Jinoyat protsessual huquqi. Sabaqlıq. Avtorlar toparı // G.Z.To‘laganova, S.M.Raxmonovalardıń ulıwmalıq redaktorlıǵı astında. Tashkent, TDYU baspaxanası, – 2017.
4. Jinoyat protsessida ayblanuvchining huquqlari: qo‘llanma // Bazarova D., Shamsutdinov B. – Tashkent: Baktria press., 2021.

INNOVATIVE
ACADEMY